

Електронна держава та електронна демократія в умовах формування інформаційного суспільства

Надія Петрівна Бортник¹

Опубліковано	Секція	УДК
28.02.2023	Право	342.553

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10012340>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті розглядається проблематика побудови електронної держави та запровадження електронної демократії в умовах формування інформаційного суспільства. Підкреслено, що «електронна держава» – це втілена в особі уповноважених органів форма організації суверенної влади, яка функціонує з метою надання електронних послуг представникам громадянського суспільства. Натомість вказано, що зі значним поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, запровадженням електронного врядування, наша держава поступова і планомірно реалізує концепцію розвитку «електронної демократії», а це, в свою чергу, дозволить приймати такі управлінські функції, які сприятимуть органам публічної влади діяти виключно в інтересах людини, суспільства і держави.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння термінів «електронна демократія», «електронна держава» та «електронний уряд», а також з'ясовано співвідношення цих понять. Зауважено, що науковці активно розробляють положення, які характеризують і пояснюють ці категорії, однак єдності у поглядах на вказані питання все ще не досягнуто. Вказано, що з огляду на те, що наша держава обрала шлях євроінтеграції, а отже шлях правової, демократичної та соціальної держави, запровадження електронного врядування сприяє підтримці таких процесів та безумовному посиленні демократичних процесів, а також розвитку демократичних інституцій.

Ключові слова: демократія, електронна демократія, електронна держава, електронне врядування, інформаційно-комунікаційні технології, електронний уряд, інформатизація, публічне управління, електронні послуги, інформаційне суспільство.

Electronic state and electronic democracy in the conditions of formation of information society

Abstract. The article examines the problems of building an electronic state and introducing electronic democracy in the conditions of the formation of an information society. It is emphasized that «electronic state» is a form of organization of sovereign power embodied in the person of authorized bodies, which functions for the purpose of providing electronic services to representatives of civil society. Instead, it is indicated that with the significant

¹ професор кафедри теорії та історії держави і права факультету морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, доктор юридичних наук, професор <https://orcid.org/0000-0002-3030-406X>

spread of information and communication technologies, the introduction of electronic governance, our state is gradually and systematically implementing the concept of the development of «electronic democracy», and this, in turn, will allow the adoption of such management functions that will help public authorities to act exclusively in the interests of man, society and the state.

Scientific approaches to understanding the terms «electronic democracy», «electronic state» and «electronic government» have been analyzed, and the relationship between these concepts has also been clarified. It is noted that scientists are actively developing provisions that characterize and explain these categories, but unity in views on these issues has not yet been achieved. It is indicated that, given that our country has chosen the path of European integration, and therefore the path of a legal, democratic and social state, the introduction of electronic governance contributes to the support of such processes and the unconditional strengthening of democratic processes, as well as the development of democratic institutions.

Keywords: democracy, e-democracy, e-state, e-governance, information and communication technologies, e-government, informatization, public administration, e-services, information society.

Вступ

Постановка проблеми. Динамічне просування інформаційного суспільства, що проявляється доволі швидко і практично в усіх сферах людської діяльності спонукає державу до використання інформаційних технологій для створення належної системи публічного управління. При цьому відповідне використання інформаційних технологій, які дозволяють легко, швидко та ефективно приймати управлінські рішення, надавати відповідні послуги населенню і використовувати при цьому вказані технології, прийнято називати «електронним урядуванням», а державу, яка забезпечена таким урядуванням – «електронною державою». Інформаційні ресурси, які дозволяють суб'єктам публічного управління здійснювати своєрідний діалог між владою та громадянським суспільством, є доволі ефективним засобом, що дає змогу органам публічної влади діяти прозоро, відповідально та зрозуміло. Це дає підстави говорити про формування «електронної демократії». Варто зауважити, що наша держава нині перебуває на початковому етапі формування дієвих концепцій електронного урядування, а тому категорії «електронна держава», «електронне урядування» та «електронна демократія» потребують подальшого наукового аналізу.

Стан дослідження проблеми. Різноманітні аспекти становлення інформаційного суспільства та переваги і ризики, які його супроводжують, є сьогодні чи не найбільш актуальною тематикою наукових досліджень. Електронна держава та електронна демократія, як категорії, що виникли завдяки можливостям інформаційного суспільства також отримали висвітлення у працях багатьох вчених, з-поміж яких В. Авер'янов, О. Андрійко, І. Арістова, О. Баранов, А. Берлач, Ю. Битяк, К. Беляков, В. Білоус, В. Брижко, В. Гавловський, М. Гурковський, С. Єсімов, І. Жаровська, Р. Калюжний, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, Б. Кормич, О. Кузьменко, В. Курило, А. Новицький, В. Ліпкан, С. Петков, О. Рябченко, В. Цимбалюк, М. Швець, І. Шопіна, Х. Ярмачі та ін.

Метою статті є дослідження категорій «електронна держава» та «електронна демократія», які стали можливими в суспільствах, де невинно розвиваються інформаційні технології.

Результати

Передусім варто акцентувати на тому, що нині ми живемо в епоху великих змін, коли питання чи використовувати інформаційні технології на благо людства вже не постає, а якщо і постає, то усім відома категорична відповідь – так. У публічній площині

це зумовлено тим, що значний масив інформації, яка має місце у сфері публічного управління не може ефективно використовуватись без застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Натомість, налагодження інтерактивної взаємодії між органами публічної влади, громадянським суспільством та бізнесовими колами, що є важливим завданням публічного управління, стає можливим на основі необхідного інформаційного ресурсу, отримати, опрацювати та використати який дозволяє належна система електронного урядування.

У контексті вказаного вище, слушними є думки, О. В. Декалюк, яка підкреслює, що інформатизація управління на рівні держави для нас сьогодні є нормою. Нові технології, нові інформаційні ресурси входять у життя країни кожного дня, а зміни, що відбуваються, стосуються низки аспектів функціонування держави.

Вчена вважає, що перетворення, пов'язані з інформатизацією та електронізацією державного управління, торкаються усіх трьох гілок державної влади. В результаті застосування інформаційно-комунікаційних технологій законодавчими органами нашої країни формується електронний парламент, а судовими – електронне правосуддя. У колі виконавчої влади відбувається становлення електронного уряду. Найбільш суттєві перетворення характерні для органів виконавчої влади, оскільки реалізація механізмів державного управління покладена на них [1, с. 44].

У контексті вказаного вище, можемо підтримати думку, Г. О. Блінової, стосовно того, що «майбутнє України – цифрова держава». Вчена вважає, що «соціальні, політичні, економічні та правові індикатори свідчать про прискорення перебудови усіх державних структур у цьому напрямку, що обумовлено вимогами сучасного інформаційного суспільства» [2, с. 55].

У вільній енциклопедії Вікіпедії, знаходимо таке визначення електронного урядування, а саме: «спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій» [3].

Натомість, Концепція розвитку електронного урядування в Україні містить положення про те, що електронне урядування виступає формою «організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян» [4]. Отже, таке визначення дає підстави для висновку, що «електронна держава» і є саме тим типом держави, у якій потреби людей знаходяться на найвищому щаблі у переліку завдань та функцій, які покладаються на державу та її органи.

У цьому контексті, Даміров Н. Р. огли, зауважує, що соціальні зміни, які відбуваються у процесі реалізації електронного урядування, полягають у тому, що вони забезпечують нову якість управління на основі перетворення бюрократичних систем, що діяли раніше, на гнучкі системи (менеджеріальні), орієнтовані на оптимізацію управлінських структур і процесів з огляду на вимоги їх раціональності та ефективності. Так, розвиток інформаційних систем управління, створення інтегрованого інформаційного середовища ґрунтуються на електронному документообігу, який передбачає прозорість реалізації адміністративних процедур, підконтрольність дій виконавчих структур усіх ієрархічних рівнів. Ця технологічна інновація, яка поширюється з внутрішньовідомчого на міжвідомчий рівень управлінської взаємодії, а також на процеси комунікаційної взаємодії влади, бізнесу й населення, трансформує управлінську культуру на основі принципів прозорості та підконтрольності

управлінських дій на всіх етапах їх реалізації, тобто кардинально змінює систему виконання владних функцій. Крім того, розвиток інформаційних систем управління забезпечує ефективність інформаційного обміну, що супроводжує прийняття управлінських рішень, з огляду на принципи зворотного зв'язку, а також відкритості (публічності) та відповідальності у процесі їх обґрунтування. Функціонування інформації в цьому випадку розглядається як один із ресурсів, що оптимізує діяльність управлінських владних структур, а розвиток відповідної управлінської культури – як одна з необхідних умов удосконалення процесів соціального інформаційного обміну [5, с. 346].

Водночас, Є. В. Жуков, зауважує, що в інформацій сфері, можна виокремити низку нових можливостей, які у собі містять новий цивілізаційний етап постійно зростаючих темпів комунікації. Ці нові можливості та їх потенціал, на думку вченого, знаходять свій вираз, передусім, на таких рівнях:

- політичний (оптимізація форми функціонування держави у бік електронної, що значно зменшує вагу бюрократизму та штатної кількості працівників державного апарату);

- економічний (вихід на нові ринки, створення низького за собівартістю електронного продукту за результатами інтелектуальної та творчої роботи; збільшення можливостей для самодостатньої участі на ринку представників малого та середнього бізнесу);

- соціальний (створення міцного середнього класу, завдяки виходу на передній план не капіталу, а рівня знань та професіоналізму індивіда);

- ідеологічний (створення насправді плюралістичного інформаційного поля, яке буде усувати можливість маніпулювання суспільною свідомістю з боку держави; формування політично автономної особистості, здатної робити зважений політичний вибір);

- епістемологічний (підвищення загального рівня освіченості населення через розширення доступу до освіти та процесу пізнання загалом, включаючи тих людей, що мають вади здоров'я) [6, с. 162].

Розглядаючи питання інформаційної держави як концепції новітньої доби, Є. В. Жуков, звертає увагу на те, що чисельні ідеальні концепції, які часто мають назву «інформаційного суспільства», «електронна демократія», «електронного уряду», чи «електронної держави» спрямовані на боротьбу із загрозами, а також задля реалізації та стимулювання онтологічно закладених можливостей інформаційно-технічної комунікації [6, с. 162].

Згадувана нами, О. В. Декалюк, досить обґрунтовано звертає увагу на те, що інтенсивний розвиток електронного урядування нині відбувається в державах з різними політико-правовими традиціями. Вчена підкреслює, що сьогодні змінюється порядок надання державних і муніципальних послуг, підвищується відкритість виконавчих органів. Як і в низці інших країн, в Україні функціонує єдиний портал державних і муніципальних послуг, налагоджена єдина система міжвідомчої електронної взаємодії, працює інтернет-ресурс для розміщення громадських ініціатив. Функціонує система дистанційного надання державних і муніципальних послуг. Нормативні правові акти, спрямовані на регулювання окремих сторін електронного уряду, оновлюються та приймаються суспільством. У відкритому доступі сьогодні є вагома частина інформації про діяльність державних органів, а також велика частина особистої інформації людей, тому на перший план виходять питання впорядкування інформаційних ресурсів на рівні держави, взаємного обміну та ефективного функціонування інформаційних ресурсів, контролю та забезпечення безпеки інформації, громадян, держави [1, с. 44].

Як вважають, А. Б. Ярова та В. Д. Родіонов, основним інноваційним напрямом є впровадження концепції «Цифрової держави» через додаток «Дія». Ідея у тому, аби умістити 100% публічних послуг для громадян та бізнесу в он-лайн, при цьому створивши єдину систему управління [7, с. 62].

Дослідники наголошують, що впровадження «Дії» відображає головну проблему, із якою зіштовхується не тільки Україна, а й усі інші держави світу. Хоча концепція «електронної держави» і має на меті спрощення надання державних послуг, але поки що цього не досягнуто. Проблема у відсутності єдиної системи доступу та управління. Впроваджуються нові електронні сервіси, портали та додатки, але вони не сприймаються як єдина «електронна держава». Це призводить до зменшення ефективності та непорозуміння у роботі із користувачами. Саме цю проблему і має на меті вирішити «Дія» [7, с. 62].

Варто погодитись з тезою О. К. Каненберг-Сандул та В. В. Форманюк, які звертають увагу на те, що створення електронного уряду при всій різноманітності моделей передбачає вирішення загальних завдань: організацію електронного документообігу всередині органів влади; максимальне переведення в електронну форму взаємин держави та громадянського суспільства; використання мережі Інтернет для організації інтерактивного зв'язку і встановлення ефективного зворотного зв'язку органів влади з громадянами; формування політичної комунікації між громадянами та владою, що забезпечує контроль за управлінською діяльністю органів влади як у процесі прийняття рішень, так і під час їх реалізації [8, с. 459].

У контексті нашого дослідження також варто зауважити вагомий вплив електронного урядування на розвиток демократичних засад функціонування суспільства. Багато вчених схильні до думки, що «електронне урядування розкриває нові можливості електронної демократії, яка націлена на подолання одноосібної професіоналізації державного управління та проблеми взаємодії з електоратом виключно в передвиборчий період. Електронна демократія відображає можливість кожного громадянина брати участь у формуванні та реалізації державної політики, прийнятті рішень конституційна складова електронного урядування органами влади, використовуючи при цьому інформаційні технології для двостороннього інтерактивного зв'язку між органами влади та громадянами» [9, с. 64-65].

Водночас, науковці вважають, що більшість сучасних визначень демократії мають кілька спільних елементів. По-перше, демократії – це форми політичного режиму у державах, в яких існують інституційні механізми, як правило, вибори, які дозволяють народу обирати своїх лідерів. По-друге, потенційні лідери повинні конкурувати за підтримку громадськості. По-третє, влада уряду стримується своєю підзвітністю перед людьми. Це суттєві характеристики політичної демократії [9, с. 61].

Отож, демократія – головна цінність міжнародної спільноти, підтримуючи демократію, людство сприяє просуванню права людини, розвитку, миру та безпеки. Демократія сприяє належному управлінню, здійснює моніторинг виборів, підтримує громадянське суспільство для зміцнення демократичних інститутів та підзвітності, забезпечує самовизначення в деколонізованих країнах та допомагає в розробці нових конституцій у постконфліктних країнах [9, с. 61].

Головна мета електронної демократії, як зазначають О. Ю. Бучковська та О. В. Веремчук, з посиланням на Н. М. Махначову, – це створення можливостей бути почутим для тих, хто зазвичай не бере участі у процесах творення політики. Ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування, які виконують функцію інформування суспільства про діяльність органів влади, спрощують доступ громадян до відкритих даних та системи

державних послуг. На місцевому рівні е-демократія представлена передусім сайтами місцевих рад, а також низкою спеціалізованих сервісів [10].

Водночас, на думку вчених, важливими складовими е-демократії в Україні є доступ до публічної інформації та безпосередня участь громадян в управлінському процесі. Кожен громадянин може звертатись до влади із питаннями, пропозиціями, заявами та скаргами, брати участь в обговоренні законопроектів та ухвалених рішень. До найважливіших інструментів е-демократії, якими громадяни України можуть скористатися, належать електронні петиції (запроваджено з 2015 р.); е-декларації (запроваджено з 2016 р.); портали відкритих даних та ін. [10].

Висновки

Отож, підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що запровадження в Україні системи електронного урядування стало підґрунтям для формування електронної держави та електронної демократії. Поряд з цим, можемо стверджувати, що розвиток вищевказаних категорій став основою для підвищення ефективності діяльності органів публічної влади на усіх рівнях. Питання налагодження інтерактивної взаємодії органів публічної влади та громадянського суспільства, належний розвиток демократичних інституцій стає при цьому все більш реальним.

Водночас, у контексті розширення можливостей електронного урядування, залучення у його сферу ширшого кола відносин, важливим питанням є подолання цифрового розриву, який існує в суспільстві. Окремим напрямом має також бути питання удосконалення нормативно-правової бази, що стосується окремих аспектів діяльності органів публічної влади, особливо сфери надання адміністративних послуг.

Список використаних джерел

1. Декалюк О. В. Концепція електронного урядування в практиці зарубіжних країн. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 4 (115). С. 43–47.
2. Блінова Г. О. Правові засади використання електронних інформаційних ресурсів в концепції цифрової держави. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2021. № 2. С. 53–60.
3. Інформаційний ресурс. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінет Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>
5. Даміров Наміг Рафіг огли. Модель електронної держави як основа формування інноваційної системи публічного управління. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2023. Чис. 28. С. 344–349.
6. Жуков Є. В. Інформаційна держава як концепція новітньої доби. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 161–165.
7. Ярова А.Б., Родіонов В.Д. Електронна держава: результати впровадження та проблематика в Україні. Основним інноваційним напрямком є впровадження концепція «Цифрової держави» через додаток «Дія»: тези доповідей. Т. 2. Кривий Ріг, 2020. С. 62.
8. Каненберг-Сандул О. К., Форманюк В. В. Особливості правового регулювання електронного уряду в ЄС. Права людини – пріоритет сучасної держави: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 458–463.

9. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження: монографія / Романчук О.З, Бисага Ю.М., Берч В.В., Нечипорук Г.Ю., Чечерський В. І. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 196 с.
10. Бучковська О. Ю., Веремчук О. В. Електронне урядування як основа взаємодії держави та суспільства в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1600>